

förelse med dessa sextiåringar har samma generation i så gott som hela världen, i varje fall i Europa, haft ett lugnt liv. Att för en svensk värdera den spänning, de brytningar, de skiftningar mellan hopp och förtvivlan, självtillit och underkastelse som de gått igenom är omöjligt. Och i de yngre årgångarna, av vilka många förlorat flertalet av sina bästa män i kriget, är läget inte mycket annorlunda. Alla de som är under trettiofem år har under sin ungdom eller i varje fall sin första vuxna tid formats av den Hitlerska dressyren.

Men är då inte alla dessa hårda växlingar, denna operamässiga tragik, följden av folkets egen beskaffenhet? Har inte tyskarna haft det så svårt därför att det tyska folket är ont, inte låtit sig inpassas i ett anständigt internationellt samliv? Många besvarar dessa frågor med ja. Inte därför, det vill man hoppas, att de tror på en medfödd, ärftligt betingad särart hos det tyska folket — i så fall är det fråga om ren vidskepelse. Utan därför att vissa traditioner, vissa ideologier antas ha varit bestämmande för tyskarna på ett särskilt sätt; de levande har handlat under trycket av döda generationer och dödsömda åskådningar. I denna tankegång ligger det utan tvivel något riktigt — en del av förklaringen till det som skett måste sökas i den tyska historien, i det tyska folkets fostran åtminstone sedan Bis-

marcks tid. Synpunkten att hela eller större delen av det tyska folket skulle vara deformationerat genom miljön leder oss dock inte långt; den kastar ljus över detaljer i problemet, men ger oss inte någon lösning. Ty vi vet av erfarenhet att de flesta tyskar är förbryllande lika oss själva; vi vet genom studier att demokrati, humanitet och tolerans under långa tider uppburits av det tyska folkets flertal och att tyskarna gjort väldiga insatser inom västerländsk kultur. Själva kravet på att tyskarna skall ångra sig visar att teorin om deras nedärvda eller inympade ondska inte tas riktigt på allvar; enligt den teorin borde förhållande vara det självklara.

Det tyska folket känner sig inte ansvarigt för Hitler, eller åtminstone inte för Hitlers illgärningar. Tyskarna reagerar härvid på samma sätt som andra folk. Frågan om och i vad mån tyskarna har rätt att frånsäga sig ansvaret kommer man i detta sammanhang inte ifrån. Det går inte att avvisa frågan därför att den är besvärlig. Med all rätt sägs att de flesta tyskar var lojala mot Hitler och att efter nederlaget även de mest lojala, ja, de rena verktygen, söker komma ifrån ansvaret. Men detta utesluter inte att en skillnad måste göras mellan tyskar och tyskar — mellan tyskar och nazister. Även de människor som i princip förnekar denna skillnad erkänner den i praktiken; eljest skulle de behandla alla tyskar som förbrytare.

För att närmare motivera denna uppfattning — kring vilken en stor del av debatten kring tyskarnas skuldproblem kretsar — är det nödvändigt att än en gång ta upp till belysning några huvudpunkter i nazismens och Tysklands utveckling.

D • N

11/8 1949

”Det andra Tyskland”

Ofta har sagts att det tyska folket inte kan uppbära ett demokratiskt system; Weimarepublikens misslyckande åberopas som bevis för denna tes. I själva verket arbetade folkstyrelsen i Tyskland under det korta skedet av relativt ekonomiskt lugn (1924—1929) utan svårare slitningar, och anslutningen till den bestående regim blev starkare. Vid 1928 års val erövrade nazismen blott 12 platser i riksdagen av nära 500; med säkerhet kan påstås att republiken i detta skede framstod som mera tryggad än den tredje franska republiken tio år efter dess tillkomst. Den förhärjande ekonomiska krisen var den viktigaste förutsättningen för opinionens förändring och folkstyrelsens undergång. Ytterlighetspartierna gick framåt, de borgerliga väljarna anslöt sig i massa till nazismen, och mindre än fem år efter nederlaget år 1928 kunde Hitler överta makten och slå ned allt motstånd.

Men denna utveckling kan inte tolkas så att tyskarna gav Hitler fullmakt att föra den politik som ledde till världskriget och katastrofen. Nazismen nådde aldrig majoritet vid fria val. Julivalen 1932 betecknade rörelsens kulmination, med drygt 40 procent av rösterna; redan i november samma år gick partiet avsevärt tillbaka, och den nya framgången i mars 1933 — som dock inte ledde till flertal i riksdagen — betingades av de åtgärder som den i januari bildade Hitlerregeringen genomfört mot oppositionen. Lika viktigt är att fastslå att efter alla undersökningar att döma det stora flertalet av nazistväljarna inte tänkte sig att Hitlers seger skulle leda till den politik som faktiskt kom att föras, inte ens till upprättande av en diktatur. Man röstade på nazismen för att vinna de omedelbara fördelar som dess propagandister utlovade; bönderna, den största av de folkgrupper som erövrades, lockades av

kraven på högre tullar och därmed högre jordbrukspriser. Genom att lova allt åt alla vanns segrar som sannolikt hade blivit av efemär betydelse, om deras frukter ej inhöstats av diktaturen. Framgången var av samma art som vunnits av andra stora samlare av missnöje: Napoleon III år 1848, Boulanger år 1887, Lenin år 1917, Mussolini i början av 1920-talet.

Dessa fakta, som nu för många ter sig överraskande, stod år 1933 klara för nästan alla. Läs korrespondenser och ledare i svenska tidningar från denna tid. Man framhöll att en konjunktur — och i sista hand en grupp junkrar, militärer och företagare — fört Hitler till makten, och många räknade på att nazismen efter maktövertagandet skulle bli moderat, förhandlingsvillig, efter hand demokratisk.

Stimulerad av kommunismens och fascismens exempel skred emellertid Hitler till en revolution ovanifrån, från regeringens sida. All opposition undertrycktes, alla organisationer likrikta-

Nazismen och dess motståndare

I ett nyss utkommet arbete har amerikanska specialister gjort ett intressant och betydelsefullt försök att klarlägga den tyska "motståndsrörelsen" under kriget (Almond, *The Struggle for Democracy in Germany*, University of North Carolina Press). Det påpekas att den aktiva oppositionen mot nazismen väsentligen kom från två håll: en konservativt och kristet färgad riktning, som spelade huvudrollen vid kuppförsoket den 20 juli 1944, och en socialistisk riktning, som främst framträdde genom agitation på arbetsplatserna. En tendens att överdriva motståndsrörelsens omfattning gör sig helt naturligt gällande efter nederlaget. Den myt som härvid skapas är, sägs det, av värde för Tysklands framtid: "I motsats till propagandadoktrinen om 'kollektiv skuld' för nazistbarbariet, som leder till att förtvivlan stegras och nationalismen stimuleras, innefattar myten om det tyska motståndet ett löfte om nydaning genom egen kraft." Av de stora tyska partierna kan det religiöst präglade hänvisa till en riktning inom motståndsrörelsen, det socialdemokratiska till en annan; i bästa fall kan, liksom i en rad ockuperade länder, känslan av enighet på denna punkt mildra de partipolitiska motsättningarna. Genom erfarenheterna från östzonen har kommunismen i Tyskland, trots sin obestridda del i oppositionsarbetet, blivit helt komprometterad.

Undertryckningspolitiken skärptes i hög grad under kriget; all sannolikhet talar för att också oppositionen växte i styrka. Antalet dödsdomar i Tyskland var år 1939 99, år 1941 1.391, år 1943 5.336; säkerligen undanröjdes ett ojämförligt större antal politiska motståndare genom mord och svält i och utanför koncentrationslägren. Beträffande antalet häktningar av politiska skäl finns fullständiga uppgifter för tiden april-juni 1944. Under detta kvartal häktades av den hemliga polisen 8.588 tyskar, av vilka — enligt nazistpolisens anteckningar — 1.724 räknades till den kommunistisk-marxistiska (socialistiska) och 1.014 till den reaktionära oppositionen; i 287 fall tillskrevs motståndet religiösa motiv.

Att jämföra dessa siffror med motsvarande siffror från ockuperade länder är inte utan vidare möjligt. Anledning finns att anta att undertryckningen i Tyskland var hårdare än i vissa ockuperade stater — att exempelvis i Norge och Danmark ingripa mot alla för opposition misstänkta skulle ha varit en ren omöjlighet. Med visshet kan dock sägas att det aktiva motståndet var vida större utanför än i Tyskland. Visserligen avrättades efter dom av politiska skäl under hela kriget inte mer än några hundratal normmän och danskar, men antalet häktade var flerfaldigt större i vissa undersökta ockupationsländer än i Tyskland, och sabotagehandlingar och dylikt lär ha varit talrikare och ha orsakat större förluster för motståndsrörelserna i de ockuperade länderna.

des, allt utanför nazismen krossades. Varför gjorde inte det tyska folket, den majoritet av det tyska folket som röstat mot Hitler, ett starkare motstånd? Antagligt är att lydnadstraditionen, den auktoritära traditionen, var en värdefull tillgång för den grupp av förbrytare och lycksökare som tagit ledningen; det är svårt att tänka sig att exempelvis engelsmän och amerikaner skulle ha böjt sig lika fogligt. Men de avgörande faktorerna skulle säkert överallt ha varit ungefär lika verksamma. Förtrycket var det väsentliga; varje motstånd, av en arbetare i en fackförening, av en professor vid ett rektorsval, av en ämbetsman inför givna order, förde till regimens koncentrationsläger eller nazistpartiets pinokamrar. Det krävdes hjältemod både för öppet motstånd och för konspirationer i hemlighet. Propagandan höll massorna i okunnighet om de värsta ogärningarna, skrämde genom att erinra om vålda fall av likvidering, lockade genom att förgylla regimens politik och syften. Det ekonomiska läget förbättrades — väsentligen på grund av internationella konjunkturer —, och mitt under rustningarna betygade styrelsen sin oryggliga fredsvilja. Det var begripligt om de första utrikespolitiska aktionerna — ända fram till Tjeckoslovakiens totala erövring 1939 — i Tyskland uppfattades som framgångar för en på alla tyskars införlivande med riket inriktad, i god mening nationell politik.

I utlandet var man vid denna tid inte så klok, insiktsfull och fördömande som man nu gärna tror sig ha varit. Något hopp om hjälp utifrån kunde oppositionen i Tyskland inte gärna hysa. Avspänningspolitiken blomstrade. Redan på sommaren 1933 kom nazismens konkordat med påven; två år senare slöts den stora flottöverenskommelsen med England, Rhenlandet militariserades, Österrike annekterades, stora delar av Tjeckoslovakien blev tyska,

Daladier och Neville Chamberlain talade om fred och försörjning. Pressen, som hade vida större möjligheter än tyskarna själva att få kunskap om förhållandena i Tyskland, ställde sig ofta kritisk till de "lösa ryktena" om nazismens illgärningar — kunde man tro på avhoppare och överlöpars? I Sverige framträdde denna vilja att förstå och uppskatta inom alla läger — minst inom socialdemokratien. Då en dokumenterad redogörelse för jedeförföljelserna, "Den gula fläcken", utkom uppmärksammades den blott av ett fåtal tidningar. Betrodda och informerade personer talade om de sociala framstegen i Hitlers Tyskland och försäkrade oss om att Hitler ville fred och endast krävde en korrigering av orättfärdiga gränser.

Och dock saknades inte helt aktivt motstånd inom Tyskland. Redan år 1933 hade fyrtio koncentrationsläger upprättats; de nio största hyste omkring 100.000 fångar; siffran bör ses i belysning av att år 1938 20—25 procent av fångarna i Sachsenhausen dog inom fyra månader. Det var en överdrift, men icke en alltför stor överdrift, då tyskar några år senare talade om Tyskland som "det första land som ockuperades av Hitler". Sedan århundraden hade ett sådant förtryck inte förekommit i Europa utanför Ryssland. Att betona nödvändigheten av fred med en sådan regim framstod som de västeuropeiska statsmännens första plikt.

Den som kräver skuld känsla och ånger av tyskarna bör därför utsträcka sitt krav till andra folk. Framför allt bör han i dagens läge begära att ryssarna skall vara behärskade av dessa känslor. Här har vi samma register på utförda, passivt godtagna, tolererade ogärningar. Men endast vetlösheten kräver att ryssarna skall känna sig förkrossade av vad som skett, att kommunismens skuldbörda skall tillräknas det ryska folket.